

Nr 30

Utlåtande i anledning av väckt motion om utredning angående förvärv åt kronan av vissa markområden m. m.

I en inom andra kammaren väckt motion, II: 443 av herr Lundberg, hemställes, att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t begära en skyndsamt utredning av de frågor som upptagits i motionen samt framläggande för riksdagen av en proposition om att de markområden som ett i motionen angivet bolag har i Uppland genom expropriation återförets i statens ägo, att ägo- och gränsdragningen mellan olika grannar till ett likaså angivet fideikommissområde blir föremål för en ingående granskning och att Kungl. Maj:t genom ett speciellt organ får uppsikt över och en bevakning av de markområden som skall stå till allmänhetens fria förfogande för rekreation och fritidsändamål.

I motionen anföres bl. a. att olika bruk och företag under tidernas lopp lagt under sig allt större del av marken och naturtillgångarna i Uppland och att dessa naturtillgångar numera utnyttjas för industri, som ligger utanför länet. Ett enda bolag äger omkring 90 000 hektar mark, och i detta område torde ingå stora delar som ockuperats framför allt från kronan men även från bondejordbruk. Bolaget har nedlagt industrierna och övergått till tomtjobberi och förbudsskyllsverksamhet vid sjöar och vägar. Bolaget har fått uppträda godtyckligt och störande. Eftersom tätorterna i länet behöver områden för rekreation och trivsel, bör bolagets markområden inom Uppland återföras i samhällets ägo, därvid köpesumman vid bolagets förvärv bör ligga till grund för ersättningen.

Beträffande motiveringen i övrigt får utskottet hänvisa till motionen.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från domänstyrelsen, lantmäteristyrelsen, länsstyrelsen i Uppsala län och lantbruksnämnden i samma län.

Domänstyrelsen anför:

Ur det allmännas intresse torde det sakna betydelse om råvarutillgången nyttjas av industrier inom eller utom länet. Det är också ovisst om ett överförande av äganderätten till kronan i detta avseende skulle medföra några förändringar.

Motionären anför vidare att expropriationspriset genom särskild lagstiftning skulle bestämmas till det pris som betalades vid förvärvet d. v. s. år 1917. Såsom skäl härför anföres att bolaget genom uttag av råvaror etc. mer än väl fått kompensation för penningvärdeförsämringen.

Domänstyrelsen tillåter sig framhålla, att enahanda förhållanden skulle kunna återopas vid snart sagt varje försäljning av skogsmark och därå växande skog.

Under återopande av det anförda avstyrker domänstyrelsen motionen.

Lantmätarstyrelsen framhåller bl. a.:

Anledningen till att motionären anser särslagstiftning för speciellt det förevarande fastighetsinnehavet vara erforderlig torde vara att de expropriationsgrunder som 1917 års expropriationslag och 1947 års byggnadslag innehålla icke äro tillräckliga för tvångsförvärv i den omfattning motionären föreslår. Det kan ifrågasättas huruvida med de i motionen angivna expropriationsändamålen nämnda lagar över huvud kunna tillämpas i fråga om någon del av innehavet till förmån för kronan; såväl byggnadslagen som 1 § punkt 16 i expropriationslagen rörande tvångsförvärv för bebyggelse anger kommun som expropriant. Ytterligare motiv för särslagstiftning synes vara att ersättning icke är avsedd att utgå enligt grunderna i expropriationslagen utan att bindas vid den köpesumma som utgavs vid försäljning år 1917.

Vad först beträffar expropriationsersättningen torde i svensk rätt en så klar princip råda därom att ersättning skall utgå till skäligt belopp för att expropriatens ekonomiska ställning ej skall förändras genom avståendet av ianspråktagen mark att något undantag därifrån knappast synes vara tänkbart.

Beträffande expropriationsgrunderna ha i motionen förutom behovet av fastighetsinnehavet i kronans hand angivits vissa speciella förhållanden som ha att göra med antagna förutsättningar vid förvärvet år 1917, med bolagets sätt att uppträda mot allmänheten och med att åtkomstförfarandet till en del markområden enligt motionen synes vara ganska tvivelaktigt. I fråga om dessa senare motiv till tvångsinlösen finner sig lantmätarstyrelsen icke böra göra något uttalande. Såvitt angår behovet av innehavet eller del av detsamma i det allmännas hand ha i motionen framhållits intressen, som delvis synas vara av väsentlig betydelse för befolkningen och samhällsutvecklingen i de bygder varom nu är fråga. I detta avseende torde emellertid böra få anföras starka skäl till att utvidga de expropriationsgrunder nuvarande tvångslagstiftning innehåller, alldeles särskilt om tvångsåtgärderna avse endast ett visst bestämt markinnehav. Lantmätarstyrelsen anser icke att tillräckliga sådana skäl återopats i motionen.

Beträffande motionärens uttalanden angående gränsdragningen mellan vissa fastigheter anför styrelsen:

Det är sannolikt att åtskilliga frågor som röra det angivna fastighetsbeståndets omfattning äro oklara. Såvitt dessa frågor avse rättsförhållandet mellan å ena sidan detta fastighetsbestånd och å andra sidan enskilda rättsägare kunna de efter ansökan om gränsbestämning eller anhängiggörande vid domstol avgöras i vanlig ordning. Sådana oklara fastighetsförhållanden förekomma flerstädes i landet, och anledning torde saknas att där förhållandena icke äro av mera extraordinär natur genom särskilda åtgärder från det allmännas sida verkställa utredning för att bringa klarhet i desamma.

Problemet ställer sig annorlunda om kronan anser sig böra pretendera på äganderätt till viss mark. De i motionen intagna uppgifterna äro av naturliga skäl icke så fullständiga att de kunna ligga till grund för en bedömning

huruvida skäl till sådana pretentioner kunna föreligga. I den mån kronomark under domänverkets eller annan statlig myndighets förvaltning gränssar mot det i motionen angivna fastighetsinnehavet och sådan gräns bedömes vara oklar, torde gränsbestämning i vanlig ordning få sökas hos distriktslantmätaren. Skulle kronan eljest finna sig böra göra anspråk på en del av fastighetsinnehavet synes talan få väckas därom hos domstol genom kammarkollegiets eller domänstyrelsens försorg. Det torde få ankomma på dessa myndigheter att om så anses påkallat verkställa erforderlig utredning till grund för en bedömning huruvida sådan talan skall anhängiggöras.

L ä n s s t y r e l s e n i Uppsala län har infordrat yttrande från överlantmätaren i länet och från landsfiskalen i Älvkarleby distrikt och anför för egen del:

I Uppsala län äger bolaget 65 058 ha mark enligt vad fastighetslängderna utvisa, varav omkring 1/3 del i Österlövsta och Hållnäs kommuner (Lövsta bruk) och 1/4 del i Olands kommun (Österby bruk).

Såsom nämnts har länsstyrelsen införskaffat viss utredning i ärendet och får länsstyrelsen med avseende å vad som verkligen förekommit i de av motionären påtalade förhållandena — särskilt rörande torpet Kallnäs, förbudstavor m. m. — åberopa innehållet i de inkomna yttrandena.

Vad motionären påtalat synes i anledning av vad länsstyrelsen sålunda inhämtat icke vara av beskaffenhet att böra föranleda några särskilda åtgärder från länsstyrelsens sida. Flera av hans uppgifter äro ofullständiga och delvis motstridiga samt kunna icke verifieras utan omfattande aktstudier. Det inlösningsförfarande, vari motionen utmynnar, kan på intet sätt biträdas av länsstyrelsen. En expropriationslagstiftning in casu är nämligen enligt länsstyrelsens förmenande orimlig liksom även en expropriationsersättnings bestämmande efter 1917 års priser.

Länsstyrelsen avstyrker i anledning av vad sålunda anförts bifall till motionen.

Överlantmätaren har bl. a. överlämnat en promemoria rörande utredning om den i motionen särskilt omnämnda fastigheten Kallnäs 1:1, vilken utredning fogats som bilaga till detta utlåtande (bilaga 1).

Landsfiskalen i Älvkarleby anför:

Det är riktigt att stora arealområden i bland annat norra Uppland ägs av ett par stora bolag, som bland annat bedriva skogsbruk i stor skala. Det i motionen utpekade bolaget äger inom Älvkarleby landsfiskalsdistrikt väsentligast skogsområden belägna inom Hållnäs, Österlövsta, Västland och Älvkarleby socknar men någon arealuppgift härom har i detta sammanhang ej införskaffats. Motionären har uppgivit att gränsdragningen mellan olika fastigheter varit föremål för ständiga ägotvister. Såvitt jag kunnat inhämta är detta icke förhållandet inom detta distrikt. Enstaka undantagsfall torde väl ha förekommit och såsom ett sådant torde få anses gränstvisten beträffande fastigheterna Kallnäs 1:1 och Årböle 1:4 i Hållnäs socken, som av motionären angivits såsom exempel. Jag får beträffande detta konkreta fall hänvisa till den särskilda utredning som härstädes gjorts i samband med förundersökning rörande ansvarsfrågan. Därest ytterligare gränstvister fö-

rekommit, varom härstädes saknas kännedom, torde närmare uppgift här- om kunna lämnas av de myndigheter, som närmast haft att handlägga så- dana ärenden.

Motionären har vidare uppgivit att förbudsskyltar uppsatts vid vatten- drag och vägar.

Inom detta distrikt har såvitt jag kunnat utröna beträffande vattendrag dylika förbudsskyltar uppsatts vid Norra Åsjön i Hållnäs socken. Förbuds- skyltarna följande lydelse: » — — — Varning. Olovligt fiske tolereras ej och föranleder polisanmälan. — — —» Fisket i Norra Åsjön uppgives sedan gammalt ha bedrivits i nämnda sjö av Årbölebönder såsom oskiftat gemensamhetsfiske. Det är möjligt att dessa skyltar uppsatts utan övriga sakägares hörande, men huru därmed förhåller sig bör ha fram- gått vid det möte, som den 11 april 1960 anordnades i Årböle missionshus beträffande fisket och fiskerätten i Norra Åsjön och vid vilket möte motio- nären Lundberg uppgivits ha varit deltagare och talare. Därest nämnda förbudsskyltar uppsatts utan övriga medintressenters hörande, är det för- klarligt om vid den tidpunkten irritation uppstod. Enligt vad jag kunnat inhämta torde icke avsikten med dessa skyltar vara att beröva de ortsbor, som ägt rätt till gemensamhetsfiske, denna rätt, utan syftet synes ha varit och är att hindra icke fiskerättsinnehavare att därstädes fiska.

Det är vidare riktigt att förbudsskyltar i viss omfattning uppsatts å skogsvägar, som av nämnda bolag nyuppförts eller förbättrats i samband med skogsbrukets motorisering och rationalisering. Förbudsskyltarna ange förbud för obehöriga motorfordon att trafikera vägen vid äventyr att över- trädelse beivras. De enskilda vägar inom detta distrikt utmed vilka dylika skyltar uppsatts torde uteslutande framgå över berörda bolags marker och torde enligt mitt förmenande icke innebära någon inskränkning att befara nämnda vägar i annan omfattning än som enligt allmänt vedertagna rätts- grundsatsen är lovligt vid färd över annans ägor.

Avslutningsvis kan bära tilläggas att förutsättningar för expropriations- förfarande noggrant reglerats i 1 § lagen om expropriation den 12 maj 1917 och att dylikt förfarande enligt mitt förmenande icke kan komma i fråga för reglering av sådana förhållanden, som i motionen antytts. Därest ett samhälleligt behov av fritidsområden och möjligheter till fiske och dylikt befinnes vara erforderligt, då synes detta bära regleras, icke lokalt på sätt motionären yrkat, utan gemensamt för riket i sin helhet i samband med när- mare utredning rörande den s. k. allemansrätten.

L a n t b r u k s n ä m n d e n anför:

I samband med uttalande att bolagets markområden utökats genom för- värv av fastigheter inom områdena utsäges i motionen att länets lantbruks- nämnd existerar bara till namnet. Avser detta omdöme verksamheten över huvud taget, kan nämnden ej finna annat än att det ådagalägger obekant- skap om nämndens verksamhet. För det fall att omdömet avser att nämnden skulle intagit en passiv inställning till ansökningar från bolaget om tillstånd för markförvärv, varöver nämnden haft att avgiva utlåtande lämnas här till belysning av vad som i det avseendet förekommit förteckning över ansök- ningar från bolaget om markförvärv, varöver utlåtanden avgivits.

Förteckningen är fogad som bilaga till detta utlåtande (bilaga 2).

Nämnden anför avslutningsvis:

Beträffande motionärens hemställan om en särslagstiftning för expropriation av bolagsmark för att tillgodose allmänt behov av rekreations- och fritidsområden vill lantbruksnämnden uttala, att den ej anser en sådan lag vara erforderlig, då tillgång till stränder och sjöar torde kunna tillgodoses medelst bestämmelserna i strandlagen och medelst de befogenheter som enligt den s. k. allemansrätten tillkommer gemene man med avseende på annans mark.

Utskottet

Motionens syfte synes vara bl. a. att det allmänna skall beredas möjlighet att expropriera visst enskilt bolag tillhörig mark inom en särskilt angiven del av landet. Såvitt framgår av motionens motivering anser motionären att detta bör ske genom en särslagstiftning, tillämplig endast på det i motionen berörda fallet. Expropriationsgrund skulle enligt motionären vara vissa förhållanden i samband med förvärvet och förvaltningen av ifrågasvarande mark, i huvudsak innebärande att förvärvet i avsevärd omfattning skett på ett orättmätigt eller rättsstridigt sätt och att vid förvaltningen allmänhetens intressen åsidosatts i otillbörlig grad. Expropriationsersättningen bör enligt motionärens uppfattning kunna bestämmas till det nominella pris som erlades vid förvärvet, vilket till stor del skedde år 1917. Vidare har i motionen yrkats, att genom Kungl. Maj:ts försorg en ingående granskning skulle ske av gränsdragningen mellan vissa fastigheter och att Kungl. Maj:t genom ett särskilt organ skulle ha uppsikt över de markområden som ställs till allmänhetens fria förfogande.

Förslaget om en expropriationslagstiftning, tillämplig på ett enda särskilt fall, har mött bestämda gensagor från de myndigheter som yttrat sig över motionen. Detsamma gäller motionärens förslag beträffande sättet för bestämmande av expropriationsersättningen. Såvitt utskottet kunnat finna har under ärendets behandling eller i övrigt icke framkommit någon omständighet som kan motivera så extraordinära och från nu gällande rätt avvikande ingripanden som motionären förordat.

I fråga om motionärens förslag om en granskning av gränsdragningen mellan vissa fastigheter vill utskottet hänvisa till att förfarandet för att få till stånd gränsbestämningar är reglerat i fastighetslagstiftningen. Prövning av ärenden av denna art sker sålunda på initiativ av berörda parter vid lantmäteriförrättning och vid domstol i den ordning som för jorddelningsmål är stadgad. Utskottet vill vidare erinra om de särskilda bestämmelser som i bl. a. strandlagen och naturskyddslagen meddelats till skydd för de allmänhetens intressen motionären velat främja. I övrigt har utskottet

icke funnit anledning till något uttalande i de av motionären upptagna frågorna.

Utskottet har med hänsyn till det ovan anförda icke funnit sig kunna förorda de av motionären framlagda förslagen utan hemställer,

att motion II: 443 icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 28 april 1961

På allmänna beredningsutskottets vägnar:

NANCY ERIKSSON

Närvarande:

från första kammaren: herrar Möller*, Nestrup, Sörlin, Ringaby, Uno Olofsson, Nils-Eric Gustafsson*, Hellebladh, Ernst Olsson* och Eric Peterson;
från andra kammaren: fru Eriksson i Stockholm, herrar Johnsson i Skoglösa, Dickson, fru Jäderberg*, herr Svensson i Kungälv, fru Thunvall, herrar Carlsson i Huskvarna, Lundmark, Björkänge, Svenungsson*, fröken Andersson i Lerum och herr Enskog*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

P. M.

Bilaga 1

rörande utredning om fastigheten Kallnäs 1:1 i Hållnäs socken och kommun av Uppsala län verkställd i länets lantmäterikontor med anledning av motionen nr 443 år 1961 i Andra kammaren.

1) Akt Hållnäs socken nr 12, rågångsförrättning avseende Årböle by och verkställd åren 1776—1777 av ordinarie lantmätaren C. H. Bäck och fastställd av häradsrätten den 30 jan. 1778. Vid förrättningen bestämdes bl. a. gränsen mellan Årböle by och Göksnåre by och däribland gränsen mot nuvarande ägor till Kallnäs 1:1. På kartan står med stor stil »Gjöksnåre Bys Ostridige Ägor På Denna Sidan» och med liten finare stil står: »Kallnäset Torpets Ägor Äro Här intill belägne».

2) Akt Hållnäs socken nr 15, år 1784 den 30 jan. fastställt storskifte å skogsmarken till Göksnåre by och flera enstaka hemman, verkställt år 1781 av kommissionslantmätaren Salomon Ahlström. Ägorna till nuvarande Kallnäs 1:1 ingick inte i delningen. Å kartan står antecknat: »Kallnäs under Leufsta Bruk Här emot». I handlingarna utsäges rörande Kallnäs följande: »På Västra sidan om Åhssjön, emot Fräbbenbo, Forssätra och Åhrböle Byar, wore en skogstracht Kallnäs benämnd, som fordom skall hördt under

Göksnåre By, förmenandes Nils Ersson och Eric Larsson, det de woro berättigad till ärsättning för sin del i samma mark emedan större delen der af nu wore til ägor uparbetad under Bruket. Herr Inspector Wästrell bewiste med Härads Rättens fastebrev af den 4 Julii 1670, det Kallnäs Åhr 1669 blifwit såldt til den Wälborne Herr Emanuel De Ger såsom aflinge jord för 100 Specie Ducater; således ägde nu skattebönderne ingen vidare taalan i denna skogstracht.»

3) Akt Hållnäs socken nr 22, arealavmätning av Kallnäs verkställd år 1789 av kommissionslantmätaren Adolf Zelling. Vid förrättningen uppvisades kartor över angränsande byar. Kartorna jämfördes med gränsernas sträckning på marken och befanns överensstämma med de upphuggna rågångarna. Kartan och handlingarna uppvisades på vintertinget med Lövsta tingslag den 28 jan. 1790 och fastställdes. En summering i ägobeskrivningen av arealen å till Kallnäs hörande ägofigurer ger en total areal av 442 tunnland 7,5 kappland eller 218,5484 hektar.

4) På framställning av förste lantmätaren i länet har Kungl. kammarkollegiet den 25 sept. 1929 beslutat, att lägenheten Kallnäs skulle upptagas i jordeboken för Hållnäs socken bland frälsejordlägenheter med benämningen Kallnäs nr 1.

5) Akt Hållnäs socken nr 655, gränsbestämning år 1960 mellan Kallnäs 1:1 och Årböle 1:4 verkställd av lantmätaren Åke Linde med biträde av gode män. Förrättningen fastställdes av överlantmätaren den 8 oktober 1960. Vid förrättningen verkställdes utredning dels om gränsen mellan Kallnäs och Årböle och dels om äganderätten till Kallnäs. Förrättningsmännen beslutade, att gränsen skulle gå i raka sträckningar mellan på marken återfunna råstenar. Gränsens sålunda bestämda sträckning överensstämde någotsånär med 1778 års rågångskarta (akt 12) och mycket bra med 1789 års karta över Kallnäs (akt 22) och även med kartan till det år 1836 den 27 febr. faställda laga skiftet i Södra Årböle (akt 36), då ägora till Årböle 1:4 utbröts.

Sammanfattning

Av ovan redovisade i länets lantmäterikontor förvarade kartor och handlingar framgår att Kallnäs ansetts ha varit beläget på Göksnåre bys ägor och inte på kronomark.

I handlingarna till 1960 års gränsbestämning (akt 655) finnes avskrifter av de handlingar, varigenom bönderna i Göksnåre by överlät Kallnäs till Anders Larsson Höök. I en överlåtelsehandling från år 1667 nämnes finnen Per Hinderson och där säges att Per Hinderson utan böndernas löfte och vilja brukat vissa »Wärnar, Sweediar och Slåta».

Att ett torp kan ha en stor ägovidd är inte så ovanligt, eftersom en jordägare, vilken ägde mark, som inte var skattlagd, vanligen benämndes torpa-

re i motsats till en person, som ägde skattlagd jord och då kallades bonde. Ett torp skattlades inte om det inte gick upp till 1/4 eller 1/8 hemman, och eftersom inägorna åsattes högsta värde vid skattläggning, kunde ett torp bestå av stor areal, om den huvudsakligen bestod av skogsmark.

Uppsala i länets lantmäterikontor den 1 mars 1961.

e. f.

Åke Garfors

Bilaga 2

(Av lantbruksnämnden lämnade uppgifter beträffande frågor om fastighetsförvärv för det i motionen omnämnda bolaget.)

Zachrisberg 1:4, Österlövsta socken

7,8 hektar, varav 1,5 hektar åker, avsides belägen, på tre sidor omgiven av bolagets mark och på fjärde sidan av Dannemora gruvvallmanning.

Yttrande den 16 september 1954 med tillstyrkan.

Ingarsbo 1:2 i Österlövsta socken

21,7 hektar åker, 0,1 hektar äng, 38,8 hektar skog utgörande en enklav inom bolagets område.

Yttrande 19/6 1957 med förslag till kompensationsförsäljningar.

Hallsbo 2:4 i Söderfors socken, Uppsala län

tillsammans med Berg 2:8 m. fl. i Hedesunda socken, Gävleborgs län.

Hallsbo 2:4 består av fyra skilda områden om tillhopa 5 hektar i och intill Dalälven, huvudsakligen bestående av tidvis överdämd mark. Enligt handlingarna och uppgifter från lantbruksnämnden i Gävleborgs län skulle köpen där sammankopplas med försäljningar och ägoutbyte i rationaliseringssyfte.

Yttrande 27/11 1960 med tillstyrkan.

Spångbäcksmyrarna av 1:1 i Älvkarleby socken

en sänjelott om 2,5 hektar ängsmark på tre sidor omgiven av bolagets mark, ej befunnen vara av någon betydelse för jordbruket i orten.

Yttrande 25/4 1960 med tillstyrkan.

Orsbo 1:10 i Österlövsta socken

12,45 hektar skog, lämplig för komplettering av något bland flera intilliggande mindre jordbruk.

Yttrande 6/7 1960 med avstyrkande.

Pinga 1:14 och 1:15 i Morkarla socken

Pinga 1:14 5,134 hektar, varav 3,77 hektar åker

Pinga 1:15 11,746 hektar, varav 2,429 hektar åker

I yttrande den 23 februari 1961 avstyrktes förvärvstillstånd för Pinga 1:14 men tillstyrktes för Pinga 1:15.

Smålanda 1:3 i Morkarla socken

21,4 hektar, varav 8 hektar till väsentlig del vattenskadad åker, avlägset belägen och på tre sidor omgiven av skog tillhörande bolaget.

I yttrande den 21 januari 1961 har lantbruksnämnden ansett lämpligt att bolaget erhåller förvärvstillstånd.

Romstarbo 1:2 i Vendels socken

7,12 hektar, på längre sikt ej brukningsvärd åker, belägen inom skogsområde tillhörande bolaget. Nämnden har i yttrande den 31 januari 1961 ansett förhållandena vara sådana att bolaget enligt bestämmelserna i 4 § 4 förbudslagen må kunna meddelas förvärvstillstånd.